Irodalomtörténeti Közlemények (ItK) 130 (2026) 5
doi:10.56232/itk.2026.5.08
CC BY NC SA

T. Erdélyi Ilona (1926–2026)

KOROMPAY H. János

ELTE HTK Irodalomtudományi Kutatóintézet, professor emeritus, tudományos tanácsadó
ORCID: 0000-0002-4712-4655

„Úgy hiszem, Nagytekintetű Gyülekezet, hogy az embert senki sem veheti ki azon körülmények közül, melyekbe az isteni gondviselés helyezte. Vagy másképpen így fejezém ki állítólagosan ugyanezt: az emberre ott vár a kötelességteljesítés, ahol a gondviselés munkássági körét kijelöli." Erdélyi Jánosnak ezeket a szavait abban a beszédeit is tartalmazó kötetben találjuk, amelyet T. Erdélyi Ilona 2003-ban rendezett sajtó alá, a Fontes sorozat általa szerkesztett hatodik darabjában.

Olyan szellemi örökséget kapott felmenőitől, a 19. század egyetlen, csaknem érintetlen állapotban fennmaradt irodalmi hagyatékával, amelynek megőrzése, gondozása, a közönség elé tárása és jellemzése felelősségteljes és elkötelezett szolgálatot jelentett. Erdélyi János kéziratai megjárták a történeti Magyarország állomásait: Kolozsvárt, ahol fia, Erdélyi Pál az Egyetemi Könyvtár igazgatójaként dolgozott, tanított és rendezte el 52 kötetben a fennmaradt anyagot, majd a Csallóközt, ahová 1944-ben a főváros ostromának pusztításai elől menekítették, s innen került újból Budapestre: megmaradásának és hazatelepítésének tehát rendkívüli története van, egyben tartása pedig a leszármazottak nagy érdeme. A kéziratok kiadását T. Erdélyi Ilona 1960-ban és 1962-ben a levelezés két kötetének megjelentetésével kezdte el, amelyeket a *Filozófiai és esztétikai írások*, az *Úti levelek, naplók*, az *Erdélyi János válogatott művei*, a *Nyelvészeti és népköltészeti, népzenei írások*, az *Irodalmi tanulmányok és pályaképek*, valamint az *Irodalmi, színházi, közéleti írások és beszédek* követték, végül pedig *Erdélyi János színművei* és *Összes költeményei* fejezték be azt a nagyarányú sorozatot, amely tisztázta az annak idején névtelenül megjelent és Erdélyitől származó művek szerzőségét is. Ennek elvégzésére T. Erdélyi Ilona volt hivatott, hiszen saját kutatásai és egyetemi tanítása, egész tudományos munkássága a 19. századi irodalommal kapcsolatos: három kötete (*Az ifjú Magyarország és Kazinczy Gábor*, *Irodalom és közönség a reformkorban. Regélő Pesti Divatlap*, *Politikai restauráció és irodalmi újjászületés*) és a *„Pályák és Pálmák"* című tanulmányválogatása korántsem jelentette a munka befejezését, ellenkezőleg: ez volt egyik, ha nem legfontosabb feltétele az életrajzírás lehetőségének, *A múlt magyar tudósai* című sorozatban 1981-ben megjelent összefoglalás nagyszabású kibővítésének.

Mit jelenthetett, mit jelentett Erdélyi János azok számára, akik megőrizték és gondozták hagyatékát? Elsősorban mértéket és normát, hiszen ez az életmű a szegénységből indult és a

szellemi gazdagsághoz eljutó ember alkotása volt: olyan teljesítmény, amely le tudta győzni a balszerencse összes akadályát, a születés hátrányaitól a korai özvegység fájdalmáig és a gyermektemetésekig, a Világos utáni bujdosástól az önkényuralom olyan fenyegetéséig, amely egyebek között a protestantizmus jogait és a pataki kollégium autonómiáját is akadályozta. A „legyünk nagyobbak a fájdalomnál" erkölcsisége és az abszolutizmus intézkedéseivel szembeni bátorság biztos pont és útmutatás volt az utódok számára: olyan belső tartás, amelyre nagy szükség volt a 20. század történelmében, olyan példa, amelynek ereje fel tudta emelni követőit. Erdélyi János élete és munkássága a 19. század többi nagy emberével fonódott össze: ő köszöntötte Széchenyit és Deákot, Kossuth volt a násznagya, s a Kisfaludy Társaság titoknokaként és a Tudós Társaság tagjaként a magyar reformkor egyik központi szereplője volt. Kéziratai és nevezetes emberekkel folytatott levelezése között nőni fel a feladat teljesítéséhez olyan kegyelmi állapot lehetett, amely egyszerre volt boldog, mert fokozatosan teljesülhetett az életmű megjelenése, és nehéz, mert egyszerre kellett látni és felmérni az egész anyag kiadásának lehetőségeit.

Erdélyi János életrajza és pályaképe 2015-ben jelent meg a Kalligram kiadónál. Ez a könyv páratlan összegzés, mert egyszerre foglalja magába szerzője és Erdélyi János életművét, hiszen a kettő szervesen összefügg. Elsősorban azt ismerhettük meg a költő és kritikus, néprajztudós és filozófus, szerkesztő és tanár munkásságából, amit sajtó alá rendezője elénk tárt, és könyveiben, tanulmányaiban feldolgozott: az irodalomtudomány régi tartozásának beteljesülését tartjuk kezünkben.

A magyar művelődéstörténet páratlan értékű hagyatékában számtalan olyan dokumentum vagy adalék maradt fenn, amely nem kerülhetett a már korábban kiadott kötetekbe, de mindenképpen érdemes volt a közlésre. Ennek eldöntése lehetett az egyik legnehezebb feladat, hiszen a könyv számos új információt tartalmaz: ez folytonos választás eredménye volt. A műfaj meghatározása, Erdélyi János életrajzának összefoglalása úgy történt, hogy az olvasók láthassák, az életmű milyen történeti kontextusban született meg, milyen volt a kor gondolkodásmódja, és az akkori itthoni vagy nyugat-európai létezés milyen lehetőségei között lehetett és kellett választani. A könyv bevezetését olvasva csak hálálkodhatunk, hogy nem az elmaradt, mert nem vállalt „marxista monográfiá"-hoz kell most viszonyítanunk.

Kölcsey így köszöntötte azt a sárospataki társaságot, amelyhez Erdélyi János is tartozott: „Széllyeltartás volt e' nemzet' férge századokig; azért ohajtom[,] ez összetartás' szelleme, melly benneteket egybekötött, terjedő hatalomban kísérjen az életen keresztül." Ez a ma is aktuális áldás sajnos nem érvényesülhetett akkor sem, amikor Erdélyi 1851-től haláláig a pataki kollégiumban tanított, bár, mint írta, „Nevelés ez azon tárgy, mellyel legtöbbet foglalkoztam életemben". T. Erdélyi Ilona is nevelt, nemcsak az egyetemen, hanem könyveinek és tanulmányainak színvonalával is, s azzal az gondolattal, amelyet Erdélyi János a sárospataki tanítás kezdetén tartott beszédében mondott: „Mert annyit ér egy nemzet, amennyit tud, más mértéke nincs", vagy azzal, amelyet saját szavaival ő maga így foglalt össze az idealizmus és realizmus vitájával kapcsolatosan:

> az eszmék, a nézetek harcában nem [Erdélyi] saját álláspontjának az elfogadtatása a döntő, hanem a magyarázó, elveket fejtegető készség és erő, amellyel hozzájárulhat a kérdés tisztázásához. Ezáltal lett elvi alapon hazánkban első hirdetője, képviselője filo-

zófiai téren annak a békéltető irányzatnak, amely – saját álláspontját fenntartva – a jót, akármilyen rendszerben találja is, elismeri és méltányolja.

T. Erdélyi Ilona munkássága nélkülözhetetlen útmutatás mindazok számára, akik tanulmányozni szeretnék Erdélyi János pályaképét és a 19. századi irodalmat. De minden összefoglalás egyszersmind program is: ezért azok számára is fontos, akik kutatásaikkal tovább fogják árnyalni az irodalomtudomány eddig megalkotott képét.